

„Az életen nem tud a jog túllépni és nem is azt hiszem, hogy az a feladata. Meg kell találni a megfelelő határokat. De az, hogy túllépjen, becsukjuk a szemünket és azt mondjuk, hogy ez nemlétezik (...) én nem értek ezzel egyet. Az, hogy hol legyen a határ, azon, azon lehet gondolkozni, hogy meddig menjünk el [...]”

Weiss Emilia

Előre kell bocsátanunk, hogy ez egy rendhagyó recenzió. Maga a kötet, amelyről készült, olyan tanulmányok gyűjteménye, amelyek egy több éve lezárult kodifikációs folyamat során készültek. E kodifikációs folyamatnak az eredménye már öt éve szolgál a jogalkalmazás számára fő irányzékul a polgári jogi jogviszonyokban felmerülő jogviták, jogi kérdések elbírálása, megválaszolása során. Egy ilyen különleges helyzetben a recenzió írója akaratlanul is felteszi magának a kérdést: hogyan lehet akár csak ismertető típusú -- nemhogy bíráló szellemű -- kritikát írni egy olyan műről, amelynek jelentős tartalma már törvényerőre emelkedett?

1. A kötet alapvető értéke mégis éppen abban rejlik, hogy a jogirodalomban a maga nemében páratlan módon, olyan tanulmányokat sorakoztat fel, amelyek 1999 és 2013 között végigkísérték a családjog, illetve az öröklési jog kodifikációjának főbb állomásait. A tanulmányok kodifikációtörténeti értékét csak növeli, hogy szerzőjük nemcsak tagja, de egyben vezetője is volt annak a két munkacsoportnak, amely a Ptk. Családjogi Könyvének és Öröklési Jogi Könyvének koncepcióját kialakította. Weiss Emilia professor emeritus emellett kezdettől tagja volt a legfőbb kodifikációs szakmai grémiumnak, a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottságnak is. Kétségtelen, hogy a polgári jog más jeles elméleti és gyakorlati művelőihez hasonlóan, akiknek alkalmuk volt részt vállalni az *1959. évi IV. tv.-t*, a (rég) Ptk.-t, felváltó (új) *Polgári Törvénykönyv* megalkotásában, Weiss Emilia professzorasszony életének, szakmai munkásságának is egyik kiemelkedő állomását jelentette az az 1998-ban útjára indult közel másfél évtizedes kodifikációs munka, amely a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv.* 2014. március 15-én történő hatálybalépésével zárult le.

A könyv legfőbb érdeme azonban e jogtörténeti jelentőségű forrásanyagok összegyűjtése mellett mégis az, hogy e tanulmányok egy kötetben való megjelentetésével a szerkesztő emléket állított a 20. század második felének egyik legjelesebb és legsokoldalúbb, habár saját szakterületén kívül a legfiatalabb jogászgenerációk számára kevésbé ismert, polgári jogász professzorának. Habár maguk a tanulmányok Weiss Emilia professzorasszony szakmai tevékenységének csak egy állomását mutatják be, és kizárólag a családjog és az öröklési jog területén születtek, ez a kötet talán mégis megfelelő segédanyagul szolgálhat nemcsak a kodifikációtörténet iránt érdeklő olvasók számára, de azok számára is, akik egy kifejezetten gazdag tudományos munkásságot hátrahagyó és rendkívül tartalmas szakmai életutat bejáró tudós-tanár életművével kívánnak megismerkedni.

Weiss Emilia annak a jogász generációnak egyik utolsó tagja volt, akik hídként szolgáltak az 1945 előtti és az 1989 utáni jogi hagyományok között. 1927. július 21-én született Budapesten, egyetemi tanulmányait 1945 és 1950 között végezte, az akkori Pázmány Péter (ma Eötvös Loránd) Tudományegyetem Jog- és Államtudományi (ma Állam- és Jogtudományi) Karán, egy rendkívül bizonytalan és változástól terhes korban. 2009-ben az ELTE 375. születésnapjára készült Tudósportrék sorozat keretében, amelyben az ELTE meghatározó professzorai idézték fel pályájuk állomásait, Vékás Lajos professzor emeritus akadémikus beszélgetett Weiss professzorasszonnyal az ELTE-n eltöltött korszakos pályafutásáról.¹ Ebben az interjúban Weiss Emilia megemlékezett azokról a tanáraitól, akik a számára legkedvesebb tárgyakat oktatták: Nizsalovszky Endréről és Szászy Istvánról, a magánjog professzorairól, Marton Gézáról a római jog professzoráról, Kuncz Ödönről a kereskedelmi jog professzoráról és Eckhart Ferencről a jogtörténet professzoráról: „Ők nagyon aktívan részt vettek az egyetemi életben is. Akkor még az volt a jellemző, hogy a professzorok minden nap benn voltak. Közvetlenebb kapcsolatban voltak azokkal a hallgatókkal, akik erre igényt tartottak.” Ezek a mesterek, akik útnak indították Weiss Emiliát a pályáján, a mai fiatal jogászok számára már csak a jogtörténet lapjairól ismertek.

2. Weiss professzorasszony több mint hat évtizeden át oktatott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi Tanszékén (előbb gyakornokként majd 1952-től tanársegédként, 1959-től adjunktusként, 1967-től docensként, 1979 decemberéig egyetemi tanárként, majd professor emeritusként). A polgári jog valamennyi területét oktatta. Hallgatóként és kezdő oktatóként végig Nizsalovszky Endre (1894--1976), a magyar magánjog múlt századi egyik legjelesebb művelője mellett dolgozott, egészen Nizsalovszky professzor nyugdíjaztatásáig. Oktatási tevékenységét egy olyan korszakban kezdte, amikor a jog annyira „száműzött terület volt”, hogy a Kar akkori dékánja „a pályaválasztási időszakban fiatalabb oktatókat küldött vidéki középiskolákba agitálni, hogy válasszák többen a jogot”. A hosszú oktatói életútja során tapasztalt változásokat és az ezzel kapcsolatos gondolatait egy vele készült interjúban így foglalta össze:

„Amikor én az első évfolyamomat tanítottam, három tanulmányi csoport volt egy évfolyamon, azaz 60--65 ember, most pedig húszon felüli tanulmányi csoport van. Fokozatosan nagyon erősen megnövekedett a hallgatóknak a száma. Aztán jött még az esti tagozat, a levelező tagozat, ez még növelte a számot. (...) És minél tömegesebb egy oktatás, a nívó is annál lejjebb megy, ez szükségszerű. Nem mindegy, hogy nyolcvan vagy ötszáz ember van valahol. Ugyanakkor egyetértek azzal, hogy ha valaki megengedheti magának, akkor tanuljon tovább, hiszen minél több képzett ember van egy országban, annál jobb. És akkor már képezze magát olyan tárgyban, amire szükség is van.”²

A kandidátusi fokozatot 1966-ban „A szerződés érvénytelensége a polgári jogban”³ című, a mai napig a polgári jogászok számára alapirodalomként szolgáló kandidátusi értekezésével, az állam- és jogtudományok doktora fokozatot 1979-ben „A túlélő házastárs öröklési jogi

¹ [youtube.com/watch?v=OI-TVUQqM7c](https://www.youtube.com/watch?v=OI-TVUQqM7c)

² elte.hu/content/tizenot-evig-dolgoztunk-az-uj-polgari-torvenykonyvon.t.7008

³ Könyv formátumban megjelent: WEISS Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban* (Budapest: KJK 1969).

jogállása -- történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban”⁴ című doktori értekezésével szerezte meg. Kandidátusi disszertációjának megvédése után a Polgári Jogi Tanszék akkori vezetőjének, Világhy Miklósnak a kérésére vállalta el Weiss Emilia a családjog oktatását, ami önálló főtárgya lett, amit azután évtizedeken át ő adott elő. Emellett hosszabb időn át Weiss Emilia volt a polgári jog keretében oktatott öröklési jog tantárgy előadója s így felelőse is. Nemzetközi elismertségéről tanúskodik, hogy több európai és nemzetközi családjogi szervezet munkájában is részt vett, többek között a regensburgi szervezésű *Symposium für Europäisches Familienrecht* konferenciáin, a Brühlben kétévenként megrendezésre kerülő *Deutscher Familiengerichtstag* munkájában és tagja volt az *International Society of Family Law* (ISFL)-nak és a *Commission on European Family Law* (CEFL)-nek is. Ez utóbbiban megalakulásától fogva hosszú ideig Weiss Emilia volt Magyarország képviselője.

Weiss Emilia utolsó előadását halála előtt pár hónappal 2014. április 11-én tartotta tudományos munkásságának utolsó ékköve, az új Polgári Törvénykönyv által az öröklési jog területén hozott módosításokról az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében. Kiemelkedő oktatói és tudományos pályafutását mind az Eötvös Loránd Tudományegyetem, mind a Magyar Tudományos Akadémia a legmagasabb egyetemi, illetve akadémiai kitüntetéssel ismerte el. 2002-ben a Magyar Tudományos Akadémia az Eötvös József Koszorú, 2014-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szenátusa az Eötvös Gyűrü odaitélésével tisztelgett jogtudósként és jogtanárként elért eredményei előtt.

2014. március 15-én Weiss Emilia átvehette az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjával összefüggő másfél évtizedes tevékenységének, valamint a határon túl is nagyra becsült, példaértékű tudományos munkássága elismeréseként a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal (polgári tagozat) kitüntetését. Az ezen alkalomból és a halála előtt vele készített, a személyiségét átütően érzékeltető, utolsó interjúbán, így összegezte az elismeréssel kapcsolatos érzéseit:

„[Az] ember mindig örül, ha elismerik a munkáját. Most ehhez a legutóbbihoz sokan úgy gratuláltak, úgy hívtak fel, hogy hát ezért tényleg megdolgoztam. És én ezt így is érzem, hiszen tizenöt évig dolgoztunk az új Polgári Törvénykönyvön. Egyetlen kitüntetésre sem érzem azt, hogy csak az ölembe hullott vagy protekcióból kaptam volna, mert soha semmilyen irányba nem voltam így elkötelezve. Jól esik az, ha elismerik a munkámat. Ha az ember ennyi évet él és dolgozik, összegyűlik néhány ilyen kitüntetés.”⁵

3. *Családjog*. Habár Weiss Emilia tudományos munkássága távolról sem korlátozódott a családjog és az öröklési jog területére (amiről számos publikációja tanúskodik, emellett Magyarországon ő foglalkozott és publikált először európai összehasonlításban is a termelői felelősség témakörében⁶), mégis nemzetközi ismertségre és elismertségre a családjog területén elért tudományos eredményei révén jutott. A családjog és az öröklési jog témakörében magyar, német és angol nyelven is publikált.

⁴ Könyv formátumban megjelent WEISS Emilia: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1984).

⁵ Lásd 2. ljt.

⁶ WEISS Emilia: *Polgári jogi tanulmányok 3.: A termék előállításját a fogyasztó irányában terhelő felelősség* (Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék 1973).

A kodifikáció során felmerült legfontosabb, a családjogot és az öröklési jogot érintő kérdések, mintegy Weiss Emilia munkásságának zárköveként, pontról pontra nyomon követhetők a kötetben összegyűjtött tanulmányokban. Ezeket lehetetlen lenne a területi korlátokat is tekintetbe véve egyenként áttekinteni, ezért e recenzió megelégszik néhány jellegzetes kérdés áttekintésével.

3.1. *Családjog és polgári jog viszonya*. Köztudomású, hogy a 2013. évi V. tv. a korábban külön jogszabályban, az 1952. évi IV. tv.-ben szabályozott családjog anyagát beépítette a törvénykönyvbe. A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jén meghozott határozatával döntött úgy,

„hogy -- szemben a Családjogi törvény 1952-ben történt megalkotása óta eltelt közel ötven év további családjogi tárgyú jogalkotásával, joggyakorlatával és a jogtudományban is képviselt, legalábbis uralkodó felfogással, amelyek a családjogot önálló jogágnak tekintették -- a családjog is a Polgári Törvénykönyvbe kerüljön, igaz, külön könyvben, szabályozásra” (107. o.).

A családjog önállósága mellett érvelő, viszont annak a Nizsalovszky Endre által még kívánatosnak tartott zártságát elítélő Weiss professzorasszony több tanulmányban is kitért az e nézet ellen felhozott hazai érvekre, többek között a Kecskés László és Lábady Tamás professzorok által felsorakoztatott indokokra (139--141; 214--216. o.). Azonban

„[a] kérdésben hozott döntés ismert: az érvek és ellenérvek mérlegelésével a családjog szabályainak a Polgári Törvénykönyvbe való integrálása került elfogadásra azzal, hogy a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének élén a családi viszonyok sajátosságait figyelembe vevő önálló elvek is meghatározásra kerüljenek” (15. o.).

Ugyanakkor valóban nem lehet szó nélkül hagyni, hogy az első magyar Ptk. kodifikációs előmunkálatai során, habár a *Családjogi törvény* és az 1959. évi IV. tv. kodifikálása időrendben nagyon közel estek egymáshoz, fel sem merült, hogy a kész Családjogi törvényt a Ptk.-ba beilleszték és a két törvény külön tartása a Ptk. kodifikációja során -- egy kérdéskör kivételével⁷ -- teljesen természetesnek tűnt. Ahogyan az a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének 1957-es tervezetében is olvasható:

„Nem tartalmazza azonban a törvénykönyv a régi magánjognak azt az anyagát, amely a szocialista polgári jogtól különvált és önállóvá lett: a családjogot, valamint a munkajogot. A családjogi viszonyok ugyanis elsősorban személyi viszonyokká váltak és amennyiben vagyoni viszonyokat is tartalmaznak, ezek nem mutatják az áruviszonyoknak a polgári jogra jellemző sajátosságait.”⁸

Hogy ezek az érvek elég erősek-e a bekövetkezett társadalmi és gazdasági változások ellenére is a családjog önálló jogági mivoltjának elfogadásához, vagy Kecskés Lászlónak van igaza,

⁷ Az egy kérdéskör: „[A] Csjt-ből, az 1952. évi 23. törvényerejű rendeletből a Ptk.-ba kerültek áttemelésre a feltehetően a korábbi Gyámtörvényből a családjogban maradt személyi jogi rendelkezések, pontosabban a cselekvőképesség, a korlátozott cselekvőképesség, a cselekvőképtelenség és az ehhez kapcsolódó, a cselekvőképesség hiánya miatti gondnokság szabályai.” (14. o.)

⁸ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve Tervezet (Budapest: Igazságügyminisztérium 1957) 110.

aki szerint a családjog klasszikus polgári jegyei annyira megsokasodtak, hogy a korábbi jogágazati tagozódás tarthatatlanná vált, ebben a kérdésben nem kell ebben az írásban határozottan állást foglalni. A családjog mindig is sajátos, elkülönült helyet foglalt el mind a polgári jogtudományon, mint a polgári jogi oktatáson belül. Ezen, feltehetően, legalábbis belátható ideig, nem fog változtatni az, hogy a családjog törzsanyaga külön törvényben, vagy egy közös polgári kódexbe beépítve kerül szabályozásra a jogrendszerben. A családjog az a terület a polgári jogon belül, amely a legközvetlenebb szálakkal kapcsolódik a legtöbb ember magánéletéhez. Ezt a jellemvonását és rendelkezéseinek az e jellemvonásból fakadó egyediségét és a polgári jog más területeitől elütő jellemvonásait a családjog nem fogja elveszíteni akkor sem, ha az adásvételi szerződésre és a közkereseti társaságra vonatkozó szabályokkal egy kódexen belül jelennek meg ezek a rendelkezések.

3.2. *Családjogi alapelvek.* Habár a Ptk. a családjog anyagát beépítette a törvénykönyv szövegébe, azonban az integráció során gondoskodni kívántak a kodifikátorok „a családjogi viszonyok sajátosságainak megfelelő kifejezésre juttatásáról. Ennek egyik jele az, hogy a Családjogi Könyv sajátos, csak e viszonyokra vonatkozó alapelveket fogalmaz meg”.⁹ Mindamellet, ahogyan arra maga Weiss Emilia is felhívja a figyelmet, „a családjog szabályainak a Polgári Törvénykönyvbe való beillesztése értelemszerűen azt is jelenti, hogy a polgári jognak a Polgári Törvénykönyv élén álló általános elvei a polgári jog valamennyi területén, így a családjog kérdéseiben is érvényesülni hivatottak” (16. o.). A Ptk. Családjogi Könyvének élén álló alapelvek tehát olyan többletalapelvek, amelyek „a családi viszonyok sajátosságainak a figyelembevételével kerültek ennek a könyvnek az élén kiemelésre”. Ezen alapelvekre (a házasság és a család védelmének elve, a gyermek érdeke védelmének elve, a házastársak egyenjogúságának elve, a méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve) hárul tulajdonképpen az a feladat, hogy a családjog által szabályozott jogviszonyok eltérő természetét a polgári jog által szabályozott egyéb jogviszonyoktól kifejezésre juttassák és érzékeltessék. „[A] családjogot [...] olyan alapelvek is uralják, amelyek a polgári jog alapelveihez képest a családjogban egyediek.” (219. o.) Egyediek, vagyis „nem jellemzőek általában a polgári jogi viszonyokra.”¹⁰ Az, hogy akárcsak az általános polgári jogi alapelvek, úgy a családjogi alapelvek köre sem zárt, általános álláspont. Hogy miért döntöttek éppen e négy alapelv szerepeltetése mellett a kodifikáció során, arra több érv is adható: nem kerültek külön szabályozásra a Családjogi Könyv élén azok az alapelvek, jóhiszeműség és tisztesség alapelve, joggal való visszaélés tilalma, amelyek habár kiemelkedő szerepük van egyes családjogi jogviszonyokban, azonban szerepeltetésük az ismétlés elkerülése miatt felesleges, sőt kerülendő is volt. Az elvek katalógusszerű felsorolása sem volt szükséges egy kódexszintű szabályozásban. Ugyanakkor kifejezetten Weiss Emilia álláspontját tükrözi az, hogy a Ptk. 4:1 § (2) bekezdése ma már azt is kimondja, hogy „[e] törvény [tehát nem csak a családjogi jogviszonyok során felmerült jogi kérdések rendezése során] alkalmazása során a családi és az egyéni érdek összhangját biztosítva kell eljárni” (111. o.). Az általános polgári jogi alapelvekkel összevetve az általános polgári jogi gondolkodásba talán legnehezebben beilleszthető alapelv a méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve. Hogy a jogbiztonság

⁹ VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2013) 1086.

¹⁰ Lásd VÉKÁS (9. l.) 239.

mennyire túri meg a méltányosság széles körű érvényesülését, az egy nagyon nehezen megválaszolható kérdés.

A gyengébb fél védelmének elve olyan jogágakban tekinthető természetesnek, például a fogyasztóvédelem és a munkajog, amelyek habár ápolnak a polgári joggal bizonyos kapcsolatokat, de a polgári jogra jellemző vonások erősen megkoptak már bennük. Az ilyen alapelvek szerepeltetése mögött az a gondolat áll, hogy a családi viszonyok rendezése során a jogalkalmazó rendkívül nehéz helyzetbe kerülhet akkor, amikor arra kényszerül, hogy belelásson, hogy feltárja a családi kapcsolatok mélyebb rétegeit. Ebben az esetben a jog betűjéhez való szigorú ragaszkodás habár jogszerű, de mégis az aktuális társadalmi felfogás szerint súlyosan erkölcstelen, más szóval méltánytalan eredményre vezethet. Ezért az alapelvek szerepeltetése emellett azt is kifejezésre kívánja juttatni, hogy „a családjogi jogvitákban a jogalkalmazónak törekednie kell a viták kulturált, lehetőség szerint minden félnek megbékélést hozó rendezésére”.¹¹ Az általános és speciális alapelvek viszonya kapcsán igazat lehet adni utólag is Weiss professzorasszonynak: az egyes alapelvek tekintetében a polgári jog és a családjog nem választhatók el élesen egymástól, és ezért léteznie kell átjárható utaknak a két jogág között. Ahogyan azzal az állítással is nehéz vitatkozni, hogy mindössze néhány alapelv közössége, különösen a speciális alapelvek figyelembevételével, a családjognak a polgári jogba való visszaintegrálását (még) nem tette volna indokolttá. Azonban kérdéses, hogy a családjognak a polgári jogba való visszaintegrálását, illetve a folyamat befejezését nem fogja-e mégis végső soron megakadályozni a speciális alapelvek szerepeltetése.

3.3. Házassági vagyoni jogi szerződés

„A Csjt. házassági vagyoni jogi szabályai olyan időben keletkeztek, amelyben a magánszemélyek tulajdona nagyban-egészben a személyi tulajdon akkor szokásos körére korlátozódott, és a még meglévő magántulajdonnak inkább a szűkítése, mint bővítése volt várható. Minden bizonnyal ennek is tulajdonítható a házassági vagyoni jog mindössze öt paragrafusban való szabályozása” (35. o.)

-- a házassági vagyoni jogi szerződés kötésének tilalmával. Anélkül, hogy a törvény hivatalos indoklása ezt alátámasztaná, Weiss Emilia e megállapítása igazolható. Ugyan a Csjt. 1986. évi Novellája már újra lehetővé tette, hogy a házaspár a szerződés megkötése útján eltérjenek a törvényes házassági vagyoni jog szabályaitól, azonban a szerződés esetleges tartalmi eleméről meglehetősen szűkszavúan rendelkezett. Hogy Kőrös Andrásnak, illetve Makai Katalinnak van-e igaza és valóban ez a szűkszavú szabályozás volt az oka annak, hogy a házassági vagyoni jogi szerződés nem vált túlzottan népszerű és keresett jogintézménnyé, azt nehéz megmondani. Az azonban elfogadható érvnek tűnik, hogy a házassági vagyoni jogi szerződés rendelkezései azok, ahol a családjog sajátos rendelkezései a polgári jog hagyományos szabályaival, azon belül is a kötelmi joggal a legszorosabb kapcsolatba kerülnek. Habár

„[a] házassági vagyoni jogi szerződés jogintézménye a családjogi rendelkezések körében nyer szabályozást, de ez nem változtat azon, hogy jogi jellegét tekintve szerződés, ezért speciális szabályozás hiányában -- természetesen -- vonatkoznak rá a szerződésnek a kötelmi jogi

¹¹ Lásd VÉKÁS (9. l.) 241.

szabályok között rögzített általános szabályai. A szerződési szabályok diszpozitív jellegéből következően a feleknek lehetőségük van mind az általános, mind a speciális rendelkezésektől eltérni, ha azt a törvény nem tiltja.”¹²

Ezt a szoros kapcsolatot a házassági vagyoni szerződés jogintézménye és az általános kötelmi jog között Weiss Emilia sem tagadja. Azonban

„szólni kell emellett arról is -- így Weiss professzorasszony --, hogy ha a családjognak éppen a házassági vagyoni szabályai is azok, amelyek a polgári jog kérdéseire a legközelebb állnak, amelyek tekintetében eddig is igény volt a Ptk. szabályainak mögöttes alkalmazására, ezek a szabályok mégis a családi életviszonyok, a közösen kialakított családi életvitel sajátosságaira tekintettel csaknem valamennyi jogrendszerben a más polgári jogi viszonyoktól eltérően szabályozottak. Áll ez elsősorban a házassági vagyoni jog kérdéseinek a házastársak egymás közötti, belső viszonyát rendező szabályaira, de ha szűkebb körben is, kifelé harmadik személyek irányában fennálló vagyoni viszonyaira is.” (115. o.) „További kérdésként merül fel, hogy a rendeltetésében a kötelmi jogi szerződésektől, különösen a kereskedelmi forgalomra modellezett kötelmi jogi szerződésektől alapvetően eltérő házassági vagyoni szerződésekre mennyiben lehetnek majd alkalmazhatóak, és mennyiben nem a szerződési jognak a Ptk. kötelmi jogi könyvében meghatározott általános szabályai. A házaspár egymás között, belső viszonyát szabályozó rendelkezések tekintetében minden bizonnyal szűkebb körben -- bár a szerződéskötéskor fennálló akarathibák például itt is értékelésre kerülhetnek -- amennyiben azonban a szerződések harmadik személyek, különösen a hitelezők érdekeit is érintik, minden bizonnyal tágabb körben. A kérdés a jövőben, különösen, ha a házassági vagyoni szerződések kötése elterjedtebbé válik, behatóbb vizsgálatot igényel majd.” (126. o.)

Azt még nem lehet megmondani, hogy a különösen tartalmi vonatkozásokban részletesebb szabályozás magával hozza-e majd a házassági vagyoni szerződések népszerűbbé válását. Ahogyan a kötelmi jog általános szabályai és a házassági vagyoni szerződésekre vonatkozó Ptk.-beli rendelkezések viszonyát sem sikerült még elegendő megkötött majd megtámadt házassági vagyoni szerződés és az azokhoz kapcsolódó elbírálandó és jogirodalmi vitákat is kiváltó jogvita híján megnyugtatóan tisztázni. Mindenesetre a két (egykor különálló) jogág egyik metszéspontján található jogintézmény jövőbeli magyarországi sorsának alakulására érdemes lenne a mostaninál fokozottabban figyelni.

3.4. *Az élettársi kapcsolat családjogi hatásai.* A kodifikáció és az új Polgári Törvénykönyv elfogadása során az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés az élettársi kapcsolat megítélése volt. Családjogi viszonyként kezelendő-e az élettársi kapcsolat vagy sem? -- az ellentétes oldalon álló szakemberek között ez volt az egyik legnehezebben feloldható feszültségpont. Végül a vitában a törvényhozó mondta ki, a Weiss professzorasszony álláspontjával ellenkező, végső szót. Az élettársi kapcsolat szabályozása hangsúlyozottan nem családjogi viszonyként, hanem kötelmi jogi viszonyként a szerződési jog különös része körében került rendezésre. Azonban „egyes családjogi joghatások mégis abban az esetben, ha az élettársak kapcsolatából közös gyermek született, a családjog szabályai körében [eredeti helyükön] maradhattak” (21. o.). Így jelenleg is az élettársak vonatkozásában az a különös „szabályozottsági helyzet” áll elő, hogy magának az élettársi kapcsolatnak a fogalmát („Élettársi kapcsolat áll fenn két olyan,

¹² Lásd VÉKÁS (9. l.) 279.

házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben (a továbbiakban: életközösség) együtt élő személy között, akik közül egyiknek sem áll fenn mással házassági életközössége, bejegyzett élettársi életközössége vagy élettársi kapcsolata, és akik nem állnak egymással egyenesági rokonságban vagy testvéri kapcsolatban”), az élettársi kapcsolat joghatásai közül pedig az élettársi kapcsolat vagyoni joghatásait a Polgári Törvénykönyv Kötelmi Jogi Könyve szabályozza. Ezen kívül az élettársi vagyoni szerződést és az ezen szerződés hiányában érvényesülő törvényes házassági vagyoni rendszer szabályait, valamint az élettársak lakáshasználati jogának az élettársi kapcsolat megszűnése esetére szóló rendezését hasonlóképpen a Polgári Törvénykönyv Kötelmi Jogi Könyve tartalmazza. Azonban e legutóbbit már csak akkor, ha „[az] élettársak az élettársi jogviszony létrejöttkor vagy annak fennállása alatt a közösen használt lakás további használatát az életközösség megszűnése esetére előzetesen szerződéssel [rendezik]”. Amennyiben az élettársak lakáshasználati jogukat nem rendezik előzetesen szerződésben, tehát ha az élettársi viszony megszűnése esetén az élettársak lakáshasználati jogának rendezése bírói útra marad, akkor e rendezésre vonatkozó szabályokat már nem a Kötelmi Jogi Könyvben, hanem a Családjogi Könyv „Az élettársi kapcsolat családjogi hatásai” című Harmadik Részében kell keresni (akárcsak az élettársi tartásra vonatkozó szabályokat). E szabályoknak, amelyek habár tartalmukban lényegesen nem különböznek a Kodifikációs Szerkesztőbizottság által elfogadott koncepciótól, a Polgári Törvénykönyv két Könyvében történő elhelyezése polgári jogi vagy családjogi érvekkel nehezen támasztható alá. Legfeljebb és a legjobb esetben is csak jogpolitikai érveket lehet e megoldás magyarázatára felhozni. Weiss professzorasszony -- kodifikációs tanulmányaiból is kiolvasható -- álláspontjával egyetértve kijelenthető, hogy a jogalkotó az élettársak jogviszonyainak szabályozása során hibázott akkor, amikor az élettársi kapcsolat újraszabályozása során a változó társadalmi viszonyokat és szemléletet figyelmen kívül hagyta. Igaza volt abban Weiss Emiliának, hogy az életben a jog nem tud túllépni. A törvényhozó által választott megoldással szembeni legfőbb érvek:

„Átalakult, fejlődött a világ, ehhez kell alkalmazkodni. Mások lettek a családi viszonyok. [...] A tények ellen hiába hozunk szabályokat. Azelőtt ez nem létezett, régen az volt a kérdés, jó erkölcsbe ütközik-e, ha valaki az élettársára hagyja a vagyont, az élettársi viszonyt meg úgy hívták, hogy vadházasság. A mai fiataloknak ez már nevetségesen hangzik, nem is hallottak róla. Ma ez egy természetes kapcsolat, és természetes az is, hogy az élettárs elismeri a gyereket.”¹³

Ennek a kodifikátorok többsége által is támogatott szemléletnek azonban nem sikerült a törvényhozáson túljutnia.

Mindemellett habár „[a] kodifikációs folyamat során hosszú ideig tartotta magát az az álláspont, amely szerint nemcsak a házasságot és a családot, hanem a családi kapcsolatokat kell védelemben részesíteni”.¹⁴ Ez az álláspont, ellentétben az élettársi kapcsolat „szükséges szabályozási helyével”, végül már a Kodifikáció Főbizottság Javaslatában sem tükröződött.

¹³ Lásd 2. lj.

¹⁴ Lásd VÉKÁS (9. lj.) 239.

„A Ptk. jelenleg első helyen a házasság és a család védelmének elvét szerepelteti, amely az *Alaptörvény* L) cikkéhez kapcsolódóan azt is kifejezésre juttatja, hogy a családjog szabályai elsősorban a családot, mint közösséget védik. Ez kiterjed mind a törvény alapján létrejött családi kapcsolatokra (például házasság, leszármazás, örökbefogadás, gyámság alapján keletkező kapcsolatokra), mind -- az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának megfelelően -- a törvény által szabályozott más együttélési formákra, így az élettársi kapcsolatra (a Ptk. szabályozásának megfelelően elsősorban akkor, ha a kapcsolatból gyermek származott), továbbá a mostohaszülő-mostohagyermek, nevelőszülő-nevelt gyermek kapcsolatára). Az *Alaptörvény* L. cikkében foglaltakkal összhangban ugyanakkor a házasság kiemelt védelmet élvez a többi együttélési formához képest.”¹⁵

A családi kapcsolatok ilyen kiterjedt védelme egyértelműen Weiss professzorasszony álláspontját tükrözi (68. o.). Azonban, hogy az életben való túllépés még meddig tartható és mikor jön el egy újabb kodifikációs hullám, amely az élettársi kapcsolat és az élettársak között fennálló jogviszony és annak tartalmi elemei vonatkozásában a jelenleg érvényesülő indokolatlan szabályozási széttagoltságot megszünteti, azt lehetetlen megmondani.

4. Öröklési jog. 4.1. Öröklési szerződés. Utóöröklés

„Az öröklési jogban különösen nagy jelentősége van a szabályozás megszokottságának. Ezt bizonyítja, hogy a mai törvényes öröklési és kötelesrészi jogunk törzsanyaga az 1861-es Ideiglenes Törvénykezési Szabályokig, végintézkedési jogunk pedig 1876-ig (1876. évi XVI. törvénycikk) vezethető vissza, sőt a szabályok egy része még régebbi eredetű.”¹⁶ „A Ptk. a létező, az élő jogból indul ki, és csak ott és annyiban kíván változtatni, ahol és amennyiben az a gazdasági és a társadalmi viszonyok mai követelményei szerint szükségesnek mutatkozik.”¹⁷

A végintézkedésen alapuló öröklés és a törvényes öröklés szabályai közötti viszony régóta nem képezi vita tárgyát a magyar magánjogi, polgári jogi irodalomban. Habár a végrendelet a végintézkedési szabadságnak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban történő rögzítése után sem vált általánossá -- maga Grosschmid Béni (Zsögöd Benő) még úgy ítélte meg, hogy mivel

„nem vagyunk rómaiak. A végrendelet odiosus, népünk túlnyomó rétegei előtt félelmetes, és kivált a szülő szeret a törvény és Isten akaratjában megnyugodni,”¹⁸ mégis kijelenthető, hogy „attól kezdve, hogy a végintézkedési szabadság elismerést nyert, a végintézkedésen alapuló öröklés megelőzi a törvényes öröklés rendjének érvényesülését” (319 o.).

És habár az európai jogrendszerek többsége, és az 1959-es Ptk. is szerkezeti felépítésében a törvényes öröklés szabályait a végintézkedésen alapuló öröklés elé helyezte, a Ptk. általános, magánautonómiára épülő szemléletének is megfelelően, az Öröklési Jogi Könyv a sorrend megváltoztatását nagyon is tudatosan keresztülvitte. Hogy a sorrend ilyen módosítása mennyiben erősíti a polgári jog részterületei közül legjobban a magánautonómia szentségére

¹⁵ Lásd VÉKÁS (9. l.) 240.

¹⁶ Lásd VÉKÁS (9. l.) 985. Az öröklési jogról szóló fejezetet Vékás Lajos és Weiss Emilia jegyzi.

¹⁷ Lásd VÉKÁS (9. l.) 19.

¹⁸ ZSÖGÖD Benő: „Családfenntartás és örökjogi javaslat” in *Magánjogi tanulmányok II.* (Budapest: Politzer Zsigmond és fia 1901) 317.

épülő kötelmi jog és az öröklési jog közötti hidak mielőbbi felépítését, erre a kérdésre még a jövőbe tekintve sem adhatunk választ. Az azonban igaz, hogy az öröklési jog a polgári jog legnehezebben alkalmazkodó területe, amely a legkevésbé tűri el a hirtelen módosításokat és a folyamatosan változó, gyakran átmeneti, igényekhez alkalmazkodó, erőnek erejével keresztülvitt változtatásokat. A módosítások többsége, amelyeket az új Ptk. az Öröklési Jogi Könyvében bevezetett, mind kiérlelt joggyakorlati és jogelméleti igények és diskurzusok eredményeik. Az öröklési szerződésről és az utóöröklésről szóló rendelkezései az új Ptk.-nak olyan megfontolásra érdemes, habár látszólag kisebb súlyú rendelkezéseket tartalmaznak, amelyeket a jogalanyok mindennapi életére való célzott hatásuk miatt külön ki kell emelni. Ahogyan arra Weiss professzorasszony is felhívta a figyelmet, a 2013-as Ptk. kodifikációját megelőzően az öröklési szerződés szabályozása és bírói gyakorlata is több sebből vérzett (297. o.). A társadalmi igények az öröklési szerződés vonatkozásában is felülírták a merev jogszabályi határokat. Az 1959-es Ptk.-ban követett megoldással szemben a 2013-as Ptk. immáron lehetővé teszi, hogy

„öröklési szerződést csak gondozás fejében is lehessen kötni” és, hogy „öröklési szerződést az örökhagyó halála utáni időre az örökhagyó sérült, tartósan gondozásra szoruló gyermeke tartásának, gondozásának biztosítására is lehessen kötni” (297. o.). „Az örökhagyó sérült, gondozásra szoruló gyermeke tartására, ellátására irányuló öröklési szerződés az örökhagyó halála után voltaképpen egy tartási, gondozási szerződéssé alakulna át.” (297. o.)

Arra a kérdésre, hogy az öröklési szerződés feltétel nélkül visszterhes szerződésnek minősíthető-e, és így elfogadható-e az öröklési szerződés szerencseszerződés jellegének túlhangsúlyozása (279. o.), vagy valóban szükségesebb lenne inkább az öröklési szerződés öröklési jogi jellegének fokozottabb mértékben való figyelembevétel (339. o.), egyszerűnek látszik megadni a választ egy öröklési jogi jogintézmény kapcsán. Habár az új Ptk. alapjaiban fenntartotta a korábbi Ptk.-nak az öröklési szerződésre vonatkozó szabályait, vagyis az öröklési szerződés kötelmi jogi elemeinek hangsúlyozásától nem zárkózott el, azonban az öröklési szerződés különös polgári jogi jogterületeken „átfekvő” mivolta kapcsán a továbbiakban egy érdekes példaként szolgálhat a kötelmi jog és az öröklési jog, vagyis a polgári jog két különös területe közötti érintkezési vonalak mentén felmerülő konfliktusok kezelésére.

Az utóöröklés intézményét az 1959-es Ptk. azért törölte el, habár eredetileg annak fenntartása mellett foglalt állást,¹⁹

„mert indokolatlannak ítélte mind azt, hogy az örökhagyót ne csak egyszeri rendelkezési jog illesse meg a hagyatéka tekintetében, hogy az örökhagyónak a vagyónával való rendelkezéshez való joga a halála utáni időre is meghosszabbodjék, mind azt, hogy az utóörökös-nevezés az előörököst a hagyatéki vagyont illetően a tulajdonjogában korlátozza, és e tekintetben a végrendeletkezési jogától is megfossza” (259. o.).

¹⁹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet. (Budapest: Igazságügyminisztérium 1957) 417--418.

(Érdekes, hogy az utóhagyomány-rendelést azonban mindezek ellenére mégsem tartotta elvetendőnek.) Ezt a tilalmat az új Ptk. két esetben is feloldotta. Egyrészt, ha a házastársak egymás javára tett végrendeletükben olyan végintézkedést tesznek, amelyben az örökösül nevezett házastárs halála esetére az öröklött vagyonból még meglévő részre az örökhagyók utóörököszt neveznek, másrészt pedig az új Ptk. azt is lehetővé teszi, hogy az örökhagyó érvényesen utóörököszt nevezzen az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Hogy e változásoknak milyen hatásuk lesz a gyakorlati életben, azt még nem lehet egyértelműen megmondani.

4.2. *Ági öröklés, kötelesrész.* A törvényes öröklés egyik legkülönösebb és legtöbb jogtörténeti vitát kiváltó jogintézménye az ági öröklés. A kodifikáció során ugyancsak támadott kötelesrész pedig egyike azoknak a jogintézményeknek, amelyek vonatkozásában a jogon kívül szabályrendszerek hatása a leginkább érzékelhető. Mindkét jogintézmény tekintetében az új Ptk. kodifikátorait a legmesszebbmenőkig a megőrizve-megújítás szelleme vezette, amely elvárás értelmében „a leendő kódex nem lehet[ett] a [korábbi] hatályos jogot konzerváló törvénytű, de éppúgy nem akarhat[ott] mindenáron forradalmian újítani ott is, ahol az élő jog gyakorlata már tartósan bevált megoldásokat alakított ki” (240. o.). Az ági öröklés kapcsán az egyik legtöbb kérdést felvető probléma az volt, hogy habár „[a] múlt ági öröklésének egyik leginkább támadott kérdése az ági vagyon redintegrációjának, szurrogációjának túlhajtása volt,” (329. o.) „[a]z ági öröklés redintegrációjának teljes eltörlése számos esetben méltánytalan, igazságtalan eredményre vezetett” (248. o.). E méltánytalanságok kiküszöbölésére, Weiss Emilia legkorábbi elképzeléseinek megfelelően (376--379. o.), az új Ptk. többek között bevezette azt a szabályt, hogy az ági öröklés szabályai nem terjednek ki arra a vagyontárgyra, amely az örökhagyó halálakor már nincs meg, de kiterjednek az ilyen vagyontárgy helyébe lépett vagy értékén vásárolt vagyontárgyra. Az új Ptk. elhagyta az 1959-es Ptk.-nak azt a szabályát, amely kivont az ági vagyon és így az ági öröklési köréből az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgyat, azonban nem terjeszti ki az ági vagyon redintegrációját az örökhagyó halálakor már felélt, elpusztult, elhasználódott vagy ingyenesen átruházott vagyonra. Ezek tekintetében ezek pótlásának vagy értékük megtérítésének továbbra sem lesz helyük (249--249. o.).

A kötelesrész intézménye kapcsán, amely a kontinentális Európa valamennyi jogrendszerében ismert jogintézmény, már a kodifikáció előtt felmerült a kérdés, hogy vajon érdemes-e fenntartani. Weiss professzorasszony a fenntartása mellett foglalt állást már 1999-ben (382 o.). Azonban, habár a kötelesrész intézménye helyet kapott az új Ptk.-ban, néhány részletszabálya mégis megreformálásra szorult. A Weiss Emilia nevéhez kötődő koncepció szerinti módosítások mellett²⁰ a jogalkotó olyan módosításokat is elfogadott a kötelesrész új

²⁰ Ilyen módosításnak tekinthető pl. az, hogy az örökhagyó életében juttatott ajándékoknak a kötelesrész szempontjából való figyelembevételé az örökhagyó halálát megelőző 15 évről 10 évre csökkent, és hogy házasságból született gyermekek esetében, az új Ptk. értelmében, a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat vonatkozásában már nem az első házasságkötés időpontja a releváns, hanem, amennyiben a gyermekek több házasságból származnak, mindegyik gyermek esetében az adott gyermek vonatkozásában az illető házasságkötés időpontját kell mérvadónak tekinteni.

szabályozása során²¹, amelyek a Bizottsági Javaslatban foglaltakkal még stilisztikailag is nehezen egyeztethetők össze.²² Hogy ezekkel mennyire fog tudni a joggyakorlat megbirkózni, az sok egyéb mellett nagymértékben függ a jogtudomány készséges segítségétől is.

5. Számos kérdésre lehetett volna még kitérni részletesebben. A magyar magánjog múltjából itt rekedt ági öröklésnek a magyar néplélekbe való beágyazottságáról, a kötelelésznek és az 1959-es Ptk. szabályaihoz képest megnövekedett számú kitagadási okoknak a jelenlegi társadalmi és gazdasági helyzetbe való beilleszkedéséről, az élettársi kapcsolat megőrizve-megújítva újraszabályozott családjogi hatásairól a fentiekhez képest részletesebben is lehetett volna írni. Emellett ki lehetett volna térni még például a szülői jogok és kötelelések és a gyermeki jogok módosuló viszonyáról, és ennek a törvényben történő megjelenítéséről, és a korábban megkérdőjelezhetetlennek tartott, jelenleg az orvostudomány közbenjárásával esetenként kétségessé váló tényleges és lehetséges anyai jogállás (család)jogi szabályozhatóságáról. A terjedelmi keretek figyelembevételével maradtak ki a rokonság egyes családjogi szabályozást igénylő kérdései (például az apasági vélelem megtámadhatósága és a gyermektartás és az örökbefogadás körében történt kisebb nagyobb jelentőségű módosítások). Azonban talán már a fentebb bemutatott és Weiss Emilia által is többnyire kiemelten kezelt kisebb nagyobb témakörök is elégségesek ahhoz, hogy a tanulmányok tartalmi mélységébe bepillantást engedjenek és a tanulmánykötet kodifikációtörténeti értékét felfedjék. Azonban, ahogyan arra a szerkesztő, Szeibert Orsolya is felhívja a figyelmet az Előszóban „[a] kötetben közölt írások [egyben] aktuálisak [is], hiszen a Ptk. számos szabályának értelmezéséhez, több rendelkezés eredetéhez adnak támpontot.” E recenzió, akárcsak a kötet, amely alapján készült, egyben tisztelgés is egy olyan tudós és tanár előtt, aki nemcsak oktatói és tudományos munkásságával, de az írásain is átütő személyiségével együtt meghatározó befolyást gyakorolhat az utána következő jogászgenerációk munkájára.

Rácz Lilla*

²¹ Példaként hozható fel a kitagadási okok katalógusának bővítése, amely megoldás szerint kitagadásnak már annak a kötelelészre jogosulttal szemben is helye van, akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és a büntetését még nem töltötte ki és aki a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá; és a kötelelész mértékének csökkentése, amelynek értelmében kötelelész címén a kötelelészre jogosultat már csak annak harmada illeti meg és nem a fele, ami neki -- a kötelelész alapja szerint számítva -- mint törvényes örökösnek jutna.

²² Lásd VÉKÁS (9. l.) 1023.

* tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: racz.lilla@tk.mta.hu